

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 355–359.*

**Євгеній ФЕЩЕНКО,
Катерина МІНАКОВА**

ОБМІН ДОСВІДОМ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ТА ПОЛЬСЬКИМИ АРХЕОЛОГАМИ У РАМКАХ ІІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ НИЖНЬОЇ СІЛЕЗІЇ

За період свого розвитку археологія як самостійна галузь наукового пізнання пройшла тривалий шлях становлення – від вивчення окремих категорій артефактів (етап антикваріїв) до соціально-економічних реконструкцій. Істотно еволюціонувало саме розуміння предмета і об'єкта археології як наукової дисципліни, змінювалися парадигми, розширювалася сфера досліджень. На сучасному етапі логіка історичного пізнання висуває нові напрями і завдання. Разом з комплексним дослідженням пам'яток актуалізуються завдання збереження і музеєфікації культурної спадщини, її популяризації. Усвідомлення поставлених цілей і завдань обумовлює необхідність апробації нових методологічних підходів і методик. Безумовно, вітчизняна археологія має достатній творчий потенціал для реалізації нових пізнавальних завдань. Це засвідчують праці таких авторів, як С. Братченко, В. Генінг, М. Рутинський [Братченко, 2001; Генінг, Генінг, 1992; Рутинський, Стецюк, 2008]. Водночас, використання досвіду зарубіжних колег дозволяє підвищити ефективність, розширити сферу творчого пошуку.

Одним із шляхів до широкої міжнародної співпраці є організація спільних наукових археологічних експедицій. Успішним прикладом реалізації таких проектів можуть служити І і ІІ Міжнародні українсько-польські археологічні експедиції, створені на основі договорів про співпрацю між Дніпропетровською областю (Україна) і Нижньосілезьким воєводством (Польща) та Дніпропетровським національним ім. Олесья Гончара і Вроцлавським університетами.

Перша Міжнародна українсько-польська експедиція відбулася з 1 по 14 липня 2013 р. Основним об'єктом вивчення були земляні фортифікаційні споруди пам'ятки пізнього середньовіччя України – фортеці Старий Кодак, розташованої на території Дніпропетровської обл. Під час експедиції її учасники обмінювались досвідом роботи на середньовічних пам'ятках, порівнювали отримані матеріали та аналогічні знахідки, які походять з території Польщі. Студенти-першокурсники набували практичних навичок для закріплення знань, отриманих під час лекцій. Співпраця українських і польських колег відкрила шлях до обміну науковою інформацією.

Друга українсько-польська експедиція проходила з 7 по 13 липня 2014 р. на території Нижньосілезького воєводства. Українська частина міжнародної експедиції складалася з 10 осіб: доцента, двох аспірантів, двох магістрів, п'яти студентів бакалаврата (к. і. н., доц. Є. Фещенко, К. Мінакова, О. Ромашко, Я. Ярошенко, П. Губрієнко, О. Сміянова, К. Саворенко, Ю. Михайленко, В. Шеремет, М. Буланій). Це дозволило охопити всі ланки системи підготовки в польських вищих навчальних закладах студентів-археологів: від проведення навчальної практики до захисту дисертацій.

Діяльність ІІ українсько-польської експедиції концентрувалася на таких напрямках:

- проведення спільних археологічних досліджень, протягом яких здійснювався обмін досвідом і методиками розкопок, фіксації і консервації артефактів;
- вивчення системи організації навчального процесу підготовки археологів Вроцлавському університеті: навчальні курси, умови для самостійної підготовки, науково-дослідна діяльність студентів;
- ознайомлення з досвідом польських фахівців щодо охорони культурної спадщини та її популяризації, музеєфікації археологічних пам'яток.

Друга українсько-польська експедиція взяла участь у дослідженні фортеці Громнік, залишки якої знаходяться на території Нижньої Сілезії. Фортеця розташовується на горі

Громнік, яка є найвищим піком Стшелінських пагорбів. Згідно з офіційними документами, будівництво фортеці розпочалося у 1439 р. Після цього вона продовжувала добудовуватись протягом пізнього середньовіччя [Golinski, 2008]. Місцевість зазнала значних руйнувань під час Другої Світової війни, стіни та укріплення фортеці були знищені, а її площа заросла лісом, що значно ускладнює вивчення пам'ятки.

Рис. 1. Загальний вигляд пам'ятки з реконструйованою вежею

Fig. 1. General view of the site with reconstructed tower

пошарово знімали ґрунт та розчищали каміння, яке в давнину являло собою конструктивні елементи стін фортеці та під'їзної дороги. Після розчистки кожного шару проводилась фотофіксація, робились відповідні креслення.

Багат шаровість пам'ятки зумовила наукову зацікавленість фахівців різних профілів. На г. Громнік, окрім фортеці, знаходять матеріали доби неоліту (5500–1800 до н. е.), лендельської культури (4600–3800 до н. е.), лужицької культури (VIII–V ст. до н. е.), раннього середньовіччя (IX–X ст.) [Jaworski, Pankiewicz, 2008, с. 53].

На момент прибуття учасників експедиції з України значна частина території пам'ятки була досліджена, за результатами роботи видані наукові публікації [Mount Gromnik ..., 2008]. Основним завданням археологічного сезону 2014 р. стало продовження розкопок центральної частини фортеці та пошук дороги. Саме до цієї роботи активно долучилися українські студенти та аспіранти під керівництвом доц. Є. Фещенка.

Робота на пам'ятці включала огляд об'єкту, ознайомлення з планом розкопу, історією дослідження, знахідками, виявленими впродовж минулих сезонів (рис. 1). Для ефективнішого ознайомлення з різними видами робіт українська частина експедиції була розподілена на кілька груп та прикріплена до різних загонів польських дослідників. Вівся щоденник, де фіксували

Дослідження на цій території розпочалися у 2003 р., коли під керівництвом Т. Даброва у співпраці з Е. Лах здійснено археологічну розвідку. Завдяки роботі на пам'ятці виявлено залишки середньовічного замку та башти у центрі плато на вершині г. Громнік. Архітектурна форма башти (ротонда з двома апсидами) є унікальною для Нижньої Сілезії та, незважаючи на досить пізні датування (XV ст.), знаходить аналоги серед культових споруд Європи IX–XI ст.

Це відкриття привело до планового археологічного вивчення гори Громнік, яке розпочалося у серпні 2005 р. під керівництвом д-ра К. Яворського і д-ра О. Панкєвич. Відтоді на пам'ятці щороку працювала експедиція Інституту археології Вроцлавського університету спільно з підрозділом консервації та ревалоризації архітектурних пам'яток і факультетом архітектури Вроцлавського технологічного університету.

Особливістю Нижньої Сілезії є швидке заліснення території під впливом клімату. З моменту зруйнування пам'ятки у 1945 р. та до початку археологічного дослідження у 2003 р. залишки фортеці заростали деревами. Відповідно, перед розкопками доводилося проводити вирубку лісу та розчищати майданчик для роботи. Це здійснювали наймані робітники зі сусідніх сіл. Після цього археологи

отриману інформацію. Завдяки цьому стало можливим порівняння методики проведення розкопу на фортецях, розташованих у гірській (Громнік) та рівнинній (Старий Кодак) місцевостях. Слід підкреслити, що у процесі розкопок пам'ятки відбувались науково-методичні дискусії щодо ефективності використання методик, які застосовуються для дослідження конкретного об'єкту. Українські археологи не тільки сприймали досвід польських колег, а й знайомили їх із вітчизняними методиками виявлення стратиграфічних горизонтів, розчистки та фіксації артефактів.

Рис. 2. Українські та польські студенти на туристичній вежі
Fig. 2. Ukrainian and Polish students on the touristic tower

составляли давнє каміння, здобуте під час досліджень). У 2011–2012 рр. зведено оглядову башту, під час будівництва якої використовували план бельведеру 1825 р. Туристи за бажанням можуть звернутись до співробітників експедиції та, піднявшись на оглядовий майданчик, насолодитись краєвидами Нижньої Сілезії, а також поглянути на розкоп з висоти. На території фортеці регулярно проходять фестивалі історичної реконструкції (рис. 2).

З метою розвитку туризму частину знахідок, отриманих унаслідок роботи на горі Громнік, передано у туристичний центр села Романов (Romanow), де туристи мають змогу перепочити під час зупинки та отримати корисну інформацію щодо подальшого перебування в регіоні. Цікавою особливістю туристичного центру є поєднання розважальної та наукової складових.

Польські колеги надали можливість ознайомитися з дослідженнями інших пам'яток археології, які знаходяться на території Нижньосілезького воєводства. Серед них особливо відзначається комплекс Північна (Płwniczna), який являє собою багатошарове поселення, де представлені матеріали лужицької культури, укріплений комплекс IX ст. та залишки резиденції єпископа XVI ст. Вивчення фортифікаційних споруд пам'ятки проводять співробітники Інституту археології Вроцлавського університету. Учасники українсько-польської експедиції ознайомилися з методикою розкопок і обговорили особливості конструкції середньовічного земляного захисного валу. Не менш важливе значення для формування знань щодо європейської середньовічної архітектури мала поїздка сільськими маєтками XVI–XVII ст. Найвиразнішим з них є Семіславце (Siemisławice), де на башті замку XVI ст. зберігся сонячний годинник і автентичний рельєф 1609 р.

Значну увагу у роботі міжнародної експедиції приділено ознайомленню з досвідом організації музейної справи і функціонування музеїв відповідного профілю в м. Вроцлав та м. Краків. Слід відзначити, що під час організації археологічних музеїв у Польщі особливе місце приділено реконструкції предметів з точки зору їх функціонального застосування. З одного боку, це зменшує кількість оригінальних речей в експозиції, з іншого, дозволяє

Робота на г. Громнік стала корисною не лише з точки зору вдосконалення методики розкопу, але й у плані набуття досвіду залучення археологічних пам'яток до туризму. Повз гору Громнік проходить кілька туристичних шляхів Нижньої Сілезії, тому результати археологічних досліджень використовуються для розвитку туризму. Після розкопок щороку до спеціальної комісії подається науковий звіт, на підставі якого робиться висновок фахівців щодо подальшого консервування та реставрації пам'ятки. Згідно з цим висновком, на пам'ятці проводяться реставраційні роботи. Зокрема, на момент нашого приїзду відбудовано стіни укріплення (при цьому застосовували давнє каміння, здобуте під час досліджень).

відвідувачу, який не досконально знайомий з археологією, уявити, яким чином застосовувався той чи інший предмет. Найбільш вражаючим з точки зору масштабів проведених робіт є музей “Підземелля ринку”, який розташований під головною площею Кракова. Заклад створено на місці археологічних розкопок, які тривали протягом 2005–2010 рр. у самому центрі міста. Археологами відкрито фундаменти XIII ст., у подальшому законсервовані. Місце розкопу слугує сьогодні експозиційним простором, у якому відкривається історія Середньовічного Кракова. Музей обладнано сучасною технікою, значна частина експонатів є інтерактивною. Досвід Польщі у цій галузі може бути успішно використаний у розвитку музейної справи України, зокрема, з метою популяризації археологічної спадщини Дніпропетровщини.

Корисними для вдосконалення навчального процесу підготовки спеціалістів-археологів у рамках вищої школи були творчі зустрічі з викладачами, аспірантами та студентами Вроцлавського університету. Так, під час проведення “круглого столу” директор Інституту археології Вроцлавського університету д-р Артур Блажеєвський ознайомив зі структурою установи та розповів про особливості організації експедицій і навчального процесу. Відбулося обговорення актуальних проблем, пов’язаних з вищою школою, перспектив розвитку та майбутньої співпраці. Надбання польських спеціалістів може бути використано у навчальному процесі Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара, зокрема, при підготовці фахівців-археологів, під час формування структури курсів з археології, організації науково-дослідної роботи студентів, проведення навчальних практик тощо.

Слід відзначити, що відкрита та доброзичлива атмосфера, яка панувала під час проведення I та II українсько-польських експедицій, сприяла встановленню творчих контактів. Цього року польські учасники I міжнародної експедиції активно спілкувались та неодноразово відвідували табір українських археологів. Павел Кончевський, керівник польської частини експедиції 2013 р., ознайомив із дослідженням пам’яток Другої світової війни на території Польщі, що є новим напрямом для вітчизняної археології.

Важливим фактором ефективної і плідної роботи II українсько-польської археологічної експедиції стала кропітка організаційна робота з її підготовки та проведення. Реалізація цього наукового проекту органами управління Нижньосілезького воєводства та обласної ради Дніпропетровської обл. забезпечили сприятливі умови для функціонування експедиції: мобільність пересування, комфортне проживання, можливості для наукової діяльності.

Творчі надбання і набутий досвід, отримані під час проведення II Міжнародної українсько-польської експедиції, надихають на подальшу співпрацю з польськими та іншими закордонними колегами в галузі археології, роблять конкретний внесок у підготовку кадрів археологів через аспірантуру та магістратуру в Придніпровському регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

Братченко С.Н.

2001 Донецька катакомбна культура раннього етапу. – Луганськ: Шлях. – 196 с.

Генинг В.Ф., Генинг В.В.

1992 Очерки теории социархеологии. – К.: Теллус. – 250 с.

Рутинський М.Й., Стецюк О.В.

2008 Музеезнавство. – К.: Знання. – 428 с.

Golinski M.

2008 The history of the castle Gromnik (Rummelsberg) // Mount Gromnik (Rummelsberg). From the History of Settlement and Management; edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz. – Wrocław. – P. 9–27.

Jaworski K., Pankiewicz A.

2008 Archaeological investigation on the summit of Gromnik (Rummelsberg) after 1945 // Mount Gromnik (Rummelsberg). From the History of Settlement and Management; edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz. – Wrocław. – P. 51–100.

Mount Gromnik...

2008 Mount Gromnik (Rummelsberg). From the History of Settlement and Management (Edited by K. Jaworski, A. Pankiewicz). – Wrocław.

***Eugen FESCHENKO,
Catherine MINAKOVA***

EXCHANGE OF EXPERIENCE BETWEEN POLISH AND UKRAINIAN
ARCHAEOLOGISTS DURING THE SECOND INTERNATIONAL ARCHAEOLOGICAL
EXPEDITION ON THE TERRITORY OF LOWER SILESIA

The article deals with the experience of organization and providing of the II International Ukrainian-Polish archaeological expedition, which was conducted on the territory of Lower Silesia (Poland) in July 2014. Archaeological excavations took place in the no-long existing fortress Gromnik (Rummelsberg). Work on the site included an overview of the object, review of the plan of excavation, familiarization with the history of research and findings which were made during previous seasons.

Activities of the Second Ukrainian-Polish expedition focused on the following areas: joint archaeological research, exchange of experiences and methods of excavation, recording and preservation of the artifacts; study of the system of preparation of archaeologists in the Wrocław University (courses, conditions for independent of training, research and development of students), acquaintance with the practice of reconstruction of archaeological objects in Poland.